

Silentio
transeo

a XX. század
elhallgatott irodalma

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Silentio transeo

Csak arról tudunk érvényesen szólni, arról tudunk tanúságot tenni, amihez személyes közünk van, ami húsunk elevenjébe vág. Másról meg talán fölösleges is beszélni. Ez az előadás apró, nagyon személyes élménytöredékek hatására vált olyanná, kívánczított színpadra abban a formában, ahogy ezt a pódiumesten láthatják, hallhatják. Legkorábbról – kamaszkorom elejéről – egy Herczeg Ferenc-regény, a Pro Libertate! olvasmányélménye tűnik fel az emlékek ködéből, amelyet pár évvel későbből követ egy személyes találkozás emléke Utassy Józseffel. Középiskolásként egy versmondó táborban válthattam vele pár mondatot. Szó szót követett, s elárultam (eldicsekedtem?) neki, hogy nemrég elmondtam egy kis falu március 15-i ünnepségén a megjelenésekor nagy vihart kavart versét, a Zúg Március címűt. Halk szóval megköszönte. Akkor még nem nagyon tudtam, miért jár ez nekem... Aztán a szóbeli érettségim csodálkoztam el a tanárnő falfehér arcán, amikor Móricz mellett egy Nyíró-novella olvasmányélményét is felidéztem. Ijedten tekingetett a vizsgabiztosra... Félt? Lehet. Pedig a gondolatoktól nem kellene: azokat megismerni lenne jó, és vitába bocsátkozni velük. Úgy leszünk erősebbek – lélekben, szellemben egyaránt.

*Pataki András (Jászai-díjas)
rendező*

„Az Élet szent okokból élni akar...” /Ady Endre/

A harangokat el lehet hallgattatni. A szájakra erőszakkal némaságot lehet parancsolni. A papírokat el lehet égetni, az írószereket összezúzni. Életeket is ki lehet csorbítani, sőt el is lehet venni, mint egyik gyermek a másik gyermek játékát. De valamit nem lehet. Az egyetemes igazságot, a hitet, a tudáshoz és az élethez való alapvető emberi jogokat nem lehet beszüntetni. Az estünkben felcsendülő sorok írói egytől egyig fontos igazságokat írtak le nemzetünk sötét diktatúrái alatt, melyek akkoriban gigászi súllyal telepedtek minden ember életére, a rémes hallgatás terhével együtt. És a gondolatok íróinak is sokszor hallgatni kellett, menekülni, vagy ahogy Hamvas Béla írja: „...nem lázadni, vagyis igenis lázadni. Nem írni több, mint írni.”

*Papp Attila
színművész*

Hogyan emlékezhetünk olyasmire, amit át sem éltünk? Pedig igenis vannak olyan történelmi időszakok, melyeket muszáj megőriznünk az emlékezetünkben. Vannak események, amiket a közösségnek nem szabad elfelejtenie. Az a feladatunk, hogy ezeket az emlékeket élővé tegyük. Mert az emlékezet nem csak a múltat rekonstruálja, hanem egyben a jövőt is megszervezi. Azok az írók, akiket hallgatásra ítélték egy sötét történelmi időszakban, akiknek némának kellett lenniük saját jelenükben, ma újra megszólalnak, mert velük építhetünk egy tisztább jövőt.

*Molnár Anikó
színművész*

SILENTIO TRANSEO

– a XX. század elhallgatott irodalma (*pódiumest*)

A Soproni Petőfi Színház, az Esztergomi Várszínház, a Szolnoki Szigligeti Színház és a Forrás Színház koprodukciója.

A magyar történelem sötét korszakaiban – mikor embernek maradni is igen nehéz volt – mindig akadtak olyan költőink, íróink, akik morálisan helyt tudtak állni, képesek voltak szólni, vagy épp hallgatásukkal lázadni. Nemet tudtak mondani, nem voltak hajlandóak kisebb-nagyobb kompromisszumokat kötve alkotni és élni. Kimondták a kimondhatatlant. Az előadás ebből az elhallgatott magyar irodalomból kíván keresztmetszetet adni, s a közönség a pódiumestet követően talán már ismerősként köszönt majd olyan szerzőket is, mint – a teljesség igénye nélkül – Márai Sándor, Hamvas Béla, Herczeg Ferenc és Szabó Dezső vagy éppen Sinka István és Utassy József.

Szereplők: Molnár Anikó, Papp Attila

Rendező: Pataki András (Jászai-díjas)

ESZTERGOMI VÁRSZÍNHÁZ

Tisztelt Közönség!

Szeretettel köszöntjük Önöket a *Silentio transeo* – a XX. század elhallgatott irodalma című pódiumest létrejötté és színpadra kerülése alkalmából.

Színházunk nagy örömmel vesz részt a koprodukcióban, amely fontos küldetésében hordozza az elmúlt több mint harminc évadunk művészi törekvéseinek üzenetét, értékrendjét és mérföldkövekként szolgáló igazodási pontjait.

*Horányi László (Jászai-díjas),
az Esztergomi Várszínház igazgatója*

www.esztergomivarszinhaz.hu

Dzsó Petőfi n teli világa

Amikor Utassy József, azaz becenevén „Dzsó” 1968. március 15-én elsétált Budapesten a Petőfi-szoborhoz, majd az Erzsébet hídon állva látta, hogy a rendőrök elvisznek néhány fiatal, dühében, tehetetlenségében ott fejben megírta nemzedéke és kora emblematikus versét, a Zúg Március címűt. A hídon megszületett sorai hitet és biztatást adtak egy generációnak. Az pedig valószínűleg a sors és a történelem üzenete, jele, hogy ekkor ő a Március 15-e téren lakott.

Azt mondták róla, olyan akár Petőfi. Tűz, szenvedély, indulat, hihetetlen erős igazságérzet, öntudatosság és szókimondás jellemezte. A Kossuth- és József Attila-díjas Utassy Józsefet a szabadság, a szerelem költőjének is tartották, aki életét a verseknek, a verseit pedig a magyarságnak szentelte. Fontos volt számára a nemzeti hagyományok tisztelése. Akkor választott több társával együtt ilyen irányt, amikor divattá vált a nemzeti irodalom megkérdőjelezése, néha gúnyolása. Munkássága, törekvése egy egész nemzedék világlátására, művészi szemléletére hatott. Gyermekkorra óta írt, az akkori komoly országos irodalmi folyóirat, a Kortárs 1965-ben kezdte közölni verseit. Már ekkor is Petőfi követésében találta meg egyéni, senkiével össze nem keverhető költői hangját. Az irodalmi névjegyének fontos állomása volt, amikor a bölcsészkaron megalapították a mai napig legendaként számon tartott Kilencek költői csoportot. Első antológiájuk, az Elérhetetlen föld egy ideig nem jelenhetett meg. Pedig olyan költők ajánlották

ezt a gyűjteményt, mint Nagy László, Váci Mihály, Juhász Ferenc, Kormos István. Végül 1969 karácsonyára mégis kiadták a kötetet.

A hatalom gyanakvóan figyelte a fiatalok körében egyre népszerűbb Utassy József verseit a bennük rejlő társadalomkritika, szabadságvágy, küldetés-tudat miatt. Nagy harcos volt az irodalom, a versek területén. A Csillagok árvája című kötetének kiadását öt évig halogatták, mert nem engedte kihagyni a cenzúra által megjelölt költeményeit.

Utassy Józsefet mai napig értékes és érvényes munkássága, életútja irodalmi nemzedékének nagy alakjai közé emelte. Költészetének kinccsétára a népköltészet és a dalforma volt. Újítóan modern, képzett költőként tekintett rá mindenki. Dzsó kemény, igaz szavai generációkat kísérnek mai is. Petőfi szellemiségével együtt.

Utassy József (1941–2010)

Írói stílusművész

Kétszer jelölte a Magyar Tudományos Akadémia irodalmi Nobel-díjra, 1937-ben úgy tűnt, megosztva elnyerhette volna, de halála ezt megakadályozta. Német, olasz, francia, angol és latin nyelven eredetiben tanulmányozta a világirodalmat. Könyveinek nemzetközi sikerei mellett írói stílusművészként jellemezték. A kortárs világirodalom részeként azt tartották róla, műveltségében nyugati, lelkében izzóan magyar. Tormay Cécile korának fontos irodalmi, kulturális és politikai alakjaként vonult be a történelembe, bélyegek és majd fél évszázadnyi (el)hallgatás közepette.

Tormay Cécile novellákkal kezdte írói pályafutását, már ekkor felfigyelték rá, majd 1911-ben megjelent első regénye, az Emberek a kövek között, amely olyan nemzetközi sikert ért el, hogy azonnal lefordították német, angol és francia nyelvre. Anatole France dicsőreően nyilatkozott a könyvről. Az írónő ekkor valósággal berobbant a kortárs nemzetközi irodalomba. Következett egy újabb nagy siker, A régi ház című családregegy, melyet a világnyelvek mellett már svédül, dánul, finnül, hollandul, észtil is olvashatott a nagyközönség. Kiadók versenyeztek érte, hírességek keresték barátságát, mint például Puccini. A kritikusok kiemelték újszerű stílusát, finom és gazdag lélekelemzéseit, kidolgozott, csiszolt, ötvözött mondatait, erős, hatásos történetvezetését. Ha a történelem nem fordítja meg az írónő életét, lelkét, nem születik meg a mai napig ható egyik legismertebb

műve, a Bujdosó könyv. Ha nincs Trianon, valószínűleg Tormay Cécile sem száll be aktívan a politikába, a kulturális életbe. Akkor talán megmarad a nyugat és a nemzetközi színtér által elismert első magyar sztáírónőnek.

Ő azonban más utat választott lelkében, szívében, gondolataiban, tetteiben. A magyarság, a haza iránti felelősség hangsúlyozását helyezte előtérbe az életében. Az írás mellett közéleti szerepet vállalt. Már korábban létrehozta a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége nevű szervezetet, majd 1935-ben egyhangúlag választották a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságába, a Marie Curie halálával megüresedett székbe. Amit az utókor felé sajnálna, már nem tudta befejezni utolsó nagy művét, az Ősi küldött című regénytrilógiát. Ezt Bánffy Miklós megtette helyette. Így marad meg teljesítménye, kalandos élete, ítéletektől, stigmáktól sem mentes emléke a történelemben. Írói stílusművészként.

Tormay Cécile (1875–1937)

Írórs Feketen-fehéren

Kittenberger Kálmán indította el az írói pályán azzal, hogy közölte első, felnőtteknek szóló írásait a Nimród újságban. Fekete István és a neves Afrika-vadász barátsága halálukig tartott. Így lett gazdagabb a magyar irodalom Vuk, Kele, Csí, Lutra, Bogács sorsával, a Tüskevár, a Téli berek, A koppányi aga testamentuma, a Ballagó idő legendájával, és a vörös terrorról, a bolsevizmusról szóló történelmi dokumentumként fennmaradt Zsellérek című könyvével. Utóbbiért nagy árat fizetett a szerző: fél szemét és fél veséjét elvesztette, amikor az ÁVO emberei az Andrássy út 60-ban brutálisan megverték. Ilyen sors jutott egy olyan írónak, akinek olvasottsága ma Jókai Mórival vetekszik, s aki azt írta: „Kerestem az utat, a patakot, a nádist, a cserszagú erdőt...s közben – megtaláltam a Hazámat”.

Fekete Istvánnak a Zsellérek című művét betiltották, ahol fellelték, egyszerűen elégették. Ezután a könyve után elvesztette munkáját. Ő pedig, hogy eltartsa családját, patkányirtóként és uszálykísérőként dolgozott egy ideig. A József Attila-díjas író életét úgy nyomorította meg egy rendszer, hogy közben soha nem politizált. Csak igazat írt. Legyen szó a természetről, az állatokról, vadásatról, a földről, a parasztemberekéről, az életükről, világukról, vagy arról az időszakról, amikor káplárként szolgált 1918-ig, a monarchia seregének összeomlásáig.

Fekete István a katonaruhát felcserélve lett mezőgazdász, gazdaszt, tanár, a Földművelésügyi Minisztérium munkatársa, ahonnan

nyugdíjazták. Íróként teremtett egy műfajt egy olyan rendszerben, amely hosszú évtizedekig tiltólistára tette. A természettől eltávolodott embert hozta vissza a természethez, az állatokhoz, a gyökerekhez, fűhöz, fához. Ezekben nem csaldott soha, ellentétben az emberekkel. A vadászatot az erdőért kedvelte, az erdőben az állatokat szerette. Szívesen vadászott Csáthó Kálmánnal, Széchenyi Zsigmonddal, Wass Alberttel és persze Kittenbergerrel.

Az írásainak, színdarabjainak, filmforgatókönyveinek titka, hogy a mai napig átélethetők, s olyan emberi vonásokat mutatnak fel, amelyek példát állítanak a fiatalok elé. Humanizmusból, egymásra való figyelemből, hazaszeretből, a népi hagyományok tiszteléséből. Fekete Istvánt a mai napig nem rehabilitálta senki, bocsánatot sem kértek tőle. Mégis minden idők legolvasottabb magyar írói közé tartozik. Ez az ő halhatatlan üzenete. Feketen-fehéren.

Fekete István (1900–1970)

Erdély mindörökké

Székelyzsomboron született, és egy spanyol klinikán halt meg úgy, hogy még elhunyt előtt is a Hargitáról, Rika rengetegéről, a Küküllőről, a pizstrángos patakokról, bükkösökről, a virágos rétekről írt. Nyíró József a történelem, a politika viharában lépdelve, sodródva szelek, orkánok között hagyta az utókorra ellentmondásos életét, megítélését, a magyar irodalomra pedig azokat a műveit, amiért megkaphatta a „székely apostol” jelzőt. A Jézusfaragó ember alkotója az erdélyi lélek nyomot hagyó erejével, favágók, pásztorok, szénégetők természetközeli sorsával, falvak, havasok, hegyek látványával együtt a műveit hagyta örökségül az időnek.

Nyíró József harmincéves koráig katolikus pap, Erdély-szerte plébános volt. Majd kilépett az egyházból, és feleségül vette gyerekkori szerelmét. Ekkor a megélhetésük miatt kezdett el újságírással, szépirodalom írásával foglalkozni. Később politikai szerepet vállalt. Emiatt az akkori rendszereket, ideológiákat támogató megnyilvánulásai miatt életműve ellentmondásossá vált. Ő, akit a két nagy világháború között elismertek, a második nagy világhégés után már perifériára szorult. Emigrált, Madrid közelébe költözött. Miután elhunyt, a román és magyar kommunista pártállam a politikai szerepvállalása miatt, s főként azért, mert erdélyi témákkal foglalkozott – azt a világot idézte meg írásaival –, betiltotta műveit. A rendszerváltás után kezdték újra megjelentetni munkáit.

Összesen 24 szépirodalmi alkotás fűződik a nevéhez. Könyvei a magyar mellett kilenc idegen nyelven jelentek meg. Amikor 1924-ben megjelentek a Jézusfaragó ember című kötetben az írásai, megvillantotta abban, hogy ő lehet a nagy székely elbeszélő. Ezt alátámasztotta, hogy az ön-

életrajzi regénye, az Isten igájában nagy szakmai és olvasói sikert ért el. Miközben újságíróként, szerkesztőként dolgozott, bekapcsolódott Kacsó Sándorral, Szentimrei Jenővel, Tamási Áronnal együtt a Benedek Elek körül tömörülő legendás székely írócsoportba. A Jézusfaragó ereje, fogadtatása további társadalmi, történelmi, színpadi művek létrehozására sarkallta. Elkészült A sibói bölény, a Madéfalvi veszedelem, a Kopjafák, az Uz Bence, a Havasok könyve, Az én népem, a Néma küzdelem. A Kopjafák és a Havasok könyve alapján készült Szóts István első nagyjátékfilmje, az Emberek a havason. Nyíró József az olvasóktól megkapta „a székely apostol” jelzőt. Az idő körforgásában így került nyugalomba erdélyi lelke.

Nyíró József (1889–1953)

A hegyek írója

Egyetlen magyar íróként nevezett Ceaușescu Románia „Első Számú Közellenségének”. Még merényletet is megkíséreltek ellene Amerikában, miközben a két világháború közötti időszakban Erdélyben a Biblia után talán az ő könyveit olvasták a legtöbben. Wass Albertet a rendszerváltásig Magyarországon szinte ismeretlenség homálya fedte. Nem is adták ki műveit. Azóta viszont reneszánszát élik munkái. Olyannyira, hogy 2005-ben a Nagy Könyv program keretében a közönségsvázatok alapján két regénye is bekerült az 50 legjobb magyar könyv közé. Kultusz alakult ki körülötte. Végigélte a századot, 1908-ban született, 1998-ban halt meg. Végigélt rendszereket itthon és a tengerentúlon. Erdélyi szívvel.

Wass Albert Kolozs megyéből származott, Debrecenben erdész-ként diplomázott. Ezután Stuttgartban és Párizsban tanult tovább, újabb erdőmérnöki és vadgazdasági diplomákat szerzett. Első verseskönyve 1927-ben, majd a második három évvel később született. Első regénye, a Farkasverem 1935-ben jelent meg, s ez nagy sikert hozott számára. Megkapta a kor leghíresebb irodalmi elismerését, a Baumgarten-díjat. Ekkor választották a Kisfaludy Társaság és a Magyar Királyi Akadémia irodalmi tagozatának tagjává. A Mire a fák megnőnek és A kastély árnyékában című kétkötetes családregénye 1943-ban került az olvasókhöz. Papírra vetett színműveket, novellákat, elbeszéléseket, verseket, kisregényeket. Németországban adták ki az Adjátok vissza a hegyeimet című, tizenhét nyelvre lefordított

regényét, amely a mai napig egyfajta irodalmi védjegy, kapcsolódási pont rajongói között, akárcsak az 1948-ban született verse, az Üzenet haza. Amerikai emigrációja alatt írta a mai napig legnépszerűbb művét, A funtineli boszorkányt, amely 1959-ben jelent meg Buenos Airesben. Torontóban adták ki az Elvásik a veres csillag című, nagy sikerű regényét. Fontos mérföldkövei életének még a Tizenhárom almafa, a Valaki tévedett és a Kard és kasza című művek. Széles palettájú íróként szerepel az irodalomban, több mint hatvankötetes az életműve.

Irodalomárok szerint műveiben hitelesen idézte fel az erdélyi magyarság történiáját, ezen belül az erdélyi magyar arisztokrácia jellegzetes életformáját és képviselőinek egyéniségét. Prózai erénye az emberi sorsok hiteles bemutatása, az erdélyi természet költői ábrázolása. Hangsúlyosan jelennek meg munkáiban a magyarság, a nemzet és Erdély sorskérdései, nemzetet feltű gondolatsorai. Morális világlátásának megkülönböztető jegye, hogy elvállassa a jót a rossztól, az igazságokat az álgazságoktól. A hit is kísérté élete végéig. Az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka volt, nagyapja, gróf Wass Béla halála után választották meg a harmincas években. Laikus prédikátorként is működött már Erdélyben is, majd 1945 és 1951 között a németországi hontalan menekülteknek szinte minden vasárnap prédikált. 86 éves korában mondta el az utolsó laikus prédikációját egy vasárnap délutáni alkalmon.

Wass Albert szolgált a háborúban, 1944-ben választotta az emigrációt. A németországi Bleibachban, később Hamburgban élt családjával, majd 1951-ben Amerikában telepedtek le. A floridai egyetemen európai irodalmat és történelmet tanított, megalapította az Amerikai Magyar Szépmíves Céhét, lapokat szerkesztett. Az 1956-os események után az ő kezdeményezésére ünnepelték meg hivatalosan több amerikai egyetemen március 15-ét. A kolozsvári népbíróság 1946. március 13-án távollétében – apjával együtt – „háborús bűnökért és gyilkosságért” halálra ítélte. A román hatóságok kérték kiadatását. Az USA Igazságügyi Minisztériuma többször is átvilágította Wass Albert európai életrajzát, és minden esetben ártatlannak találták az ellene felhozott vádpontokban, majd ejtették a vádakat. Az író fia, Wass Huba – akit szintén átvilágítottak – jelentős karriert futott be az amerikai hadseregben. Dandártábornoki rangot ért el, és részt vett egyebek között az 1991-es Sivatagi vihar hadművelet harcászati terveinek kidolgozásában. A román titkosrendőrség többször tett kísérletet az író megfélemlítésére, elhallgattatására, sőt megölésére. Az FBI figyelmeztette Wass Albert a Ceaușescu által vezetett Románia közelellensége bélyeget kapta meg otthonától. Politikai kapcsolatai révén Amerikában napirenden tartotta az erdélyi magyarság és Trianon ügyét. Benne volt a keze abban, hogy a hetvenes években a románok kétszer nem kapták meg a legnagyobb kereskedel-

Wass Albert (1908–1998)

mi kedvezményt az Egyesült Államoktól. A második megtagadó határozatban tételesen felemlítették az erdélyi magyarsággal való intoleráns bánásmódot, mint az elutasítás okát.

Wass Albert történetéhez, életéhez, irodalmi pályafutásához, lépéséhez, gondolataihoz hozzátartozott Erdély, a magyarság sorsa. Bárhol is élt. A hegyek írójának ez mindörökké üzenete maradt haza.

A kiismerhetetlen

Aki nem készült el az órájára a leckével, annak a temető melletti házának ablaka előtt pontban éjfélkor kellett beszámolnia tudásáról. A diákok fogvacogva annyira féltek ettől az élménytől, hogy inkább nagyon felkészültek mindig.

Hatalmas tudású, óriási műveltségű tanárként jellemezték, akitnek kisujjában ott az egész világirodalom. Aki szeret középpontban lenni, feltűnősködni, provokálni. Ha valakinek nem tetszettek cikkei, írásai, azt azonnal párbajra hívta, mert jól forgatta a kardot. Botrányai miatt fegyelmivel küldték el a székesfehérvári gimnáziumból. A kolozsvári Szabó Dezső kiszámíthatatlan, kiismerhetetlen írója, szereplője a magyar és román irodalomnak.

Róla jól, rosszat, megosztót, szélsőséges véleményt azonnal el lehet mondani. Ami tény, tehetségét, képességeit nem vitatták, amit más sem bizonyít jobban, mint hogy 1935-ben Björn Collinder, az Uppsalai Egyetem finnugor nyelvészeti professzora javaslatára irodalmi Nobel-díjra jelölték, de akkor épp nem adták át ezt az elismerést.

Szabó Dezső ma kedvence lenne a politológusoknak, mert a pályafutása, munkássága, politikai megítélése tényleg az egyrészt-másrészt ellentétpárokból áll. Mert így élt, miközben a magyar expresszionista próza egyik fő alakjává, a politikai szatíra egyik hazai klasz-

szikusává vált. Képalkotó képessége, mondanivalójának tömörítése plasztikussá és mozgalmassá teszik írásait. Vitriolos tollú, lehegerlő stílusú, több nyelvet beszélő irodalmi személyiség volt, akit egyidőben a legolvasottabb szépírók között tartottak számon. A Nincs menekvés című regénye után tartozott egy ideig a Nyugat legendás csapatahoz, Juhász Gyula ismertette meg vele a magyar lírát, majd aztán szembefordul ezzel az írói körrel.

Ez a szélsőséges váltakozás egész pályafutására jellemző. Élete fő műve, Az elsodort falu óriási érdeklődést keltett, egy csapásra ismertté és híressé tette. A fennmaradt hírek szerint 1940 októberében 15000 pengőért eladta ennek a művének a megfilmesítési jogát. (A film végül a háború miatt nem készülhetett el, de a forgatókönyvet már megírta Radványi Géza, a hősnőt, Farcády Juditot Karády Katalin alakította volna.)

Sokak szerint ez a műve éppúgy ellentmondásoktól terhelt, mint politikai, ideológiai gondolkodásmódja. A Feltámadás Makucsán című kisregényét viszont a korszak egyik legképrázatosabb politikai pamflettjének tartják.

Szabó Dezső világnézeti ingadozása, a sehová nem tartozás, a kritikus, szélsőségektől sem mentes szemlélete egész életét, gondolkodásmódját áthatotta. A Ludas Mátyás Füzetek népszerű soroza-

tában megjelent, Ede megevé ebédem! című esszéje hónapokig beszédtemává vált akkor, olyan nagy érdeklődést váltott ki.

Szabó Dezső népszerűségére jellemző, hogy hatvanadik születésnapja alkalmából 1939. május 23-án a Városi Színházban (ma: Erkel Színház) példa nélküli szervezés és részvétel mellett köszöntötték kortársai. A jubileumi est védnöke volt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Rudnay Gyula és még sok más ismert személyiség. Erre az eseményre az elszakadt részekkel együtt minden vármegye elküldte népi ruhába öltözött képviselőit. Írót még így soha nem köszöntöttek. A kormányzat nem vett részt ezen az ünnepségen, s ezt a tapintatot Szabó Dezső a beszédében a maga krakéler módján meg is köszönte, hogy így nem szennyezik be az ünnep tisztaságát.

Szabó Dezső Budapest ostromakor halt meg éhségtől gyengén, valószínűleg tüdőgyulladásban. Még január 1-én fodrást kért magához, hogy a haját levágják, majd 13-án elhunyt. Félbemaradt ekkor az Életeim című önéletrajzi írása. A kiismerhetetlen író legendája így maradt ránk. Befejezetlenül.

Szabó Dezső (1879–1945)

Pásztormesék fekete bojtára

Egyetlen bárányát cserélte el egy Petőfi-kötetért. Ez és egy Biblia példánya végigkísérte az életét. A Szentírással a jobb kezében halt meg. Parasztköltőnek, juhászból lett poétának, népi írónak hívták. Sinka István a puszták világából került az irodalomba. Ő a fekete bojtár (önéletrajzi ihletettségű balladakötetének a címe erre utal), akiről Németh László ezt írta: „Ady óta nem volt költőnk, akiben ilyen mély, távoli dallamok jártak vissza.”

Sinka István olyan elbeszélővé vált a magyar irodalomban, akinek életét végigkísérte a gyökerek mélysége, a hagyományokhoz, a szülőföldre való ragaszkodás, a magyar népi kultúra sokszínű világa, a földeken dolgozók, a gazdálkodók, az állattartók élete, sorsa.

Szegénysorból származott, mindig dolgoznia kellett, bojtár, juhász, nap számos volt évtizedekig, s emiatt csak négy elemi tudott elvégezni. Viszont állandóan olvasott. Az irodalom, a versek határozták meg a napjait. Éjszakánként gyertyák, mécsesek és a hold fényében folyamatosan vágyta az írott betűk adta szellemi táplálékot. Ezzel olyan műveltségre tett szert, amely az iskolázottakon messze túltett. Amikor végre hozzájutott egy Petőfi-kötethez, egyhuzamban végigolvasta, és elhatározta: „Költő leszek, ha rámegy az egész életem, és ha az egész világ minden hatalma ellenem jön is.”

Betartotta ezt. Már 1934-től bekerült az irodalmi életbe, ösztönös tehetségére hamar felfigyeltek. Veszprém lapjában jelenik meg első lí-

rai alkotása, majd következnek a Himnuszok Kelet kapujában című szabadsversgyűjtemény. Röviddel ezután Szabó Pállal és Barsi Dénessel folyóiratot alapított Kelet Népe címmel. Versei a Komádi és Vidéke című lapban, a szlovákiai Magyar Írásban, a Szabadságban, majd a Hídban, a Szabad Szóban, a Válaszban, a Magyar Életben és a Magyar Útban jelentek meg.

A nagy elszántsággal és küldetésstudattal rendelkező Sinka kiváló képességeiben bízva a fővárosban próbált szerencsét, miközben sokat nélkülözött. Még Illyés Gyula is segített rajta, hogy egyáltalán étkezni tudjon. Püski Sándor, a Magyar Élet kiadója jelentette meg Vád című verseskötetét 1939-ben. Később ez tiltólistára került. Első kiforrott novellái meg a Harmincnyolc vadalma is ebben az időszakban születtek, akárcsak a több irodalmár szerint a legjobb prózai műve, az 1944-es Kadocsa, merre vagy? című munkája.

Sinka István gondolatai a pusztákról, a falvakban élőkről, hazáról, szerelemről, harmatos idillekről, az ősök útjáról, no meg keserű életbeli csalódásai, emlékei, indulatai, pesszimizmusa mind ott találhatók az írásaiban. A fekete bojtár vallomásai című kötete ellentmondásos életét, világát villantotta fel. Balladisztikus, mitologikus, néha meszeszerű költészetének erejét, vonzó szépségét, bölcsességét sokan próbálták már megfejteni. Sinka István 1945 után szembehelyezkedett a szocialista átalakulással, egy időre kirekesztették az irodalmi életből.

Ő azonban mindig hitt abban, hogy neki írnia kell, s úgy érezte, hogy három meghatározó szellemi tanítója: Jézus, illetve a Biblia, Petőfi és Tolsztoj soha nem hagyják cserben. Akárcsak három barátja, Veres Péter, Szabó Pál és Barsi Dénes. Ebben szintén segítette a sors.

Sinka István az Élet és Irodalom 1967-es számában ezt mondta: „Veszekedtem én Veres Péterrel, Kodolányival, Németh Lászlóval, Illyés Gyulával – szinte valamennyi népi íróval is. Veszekedtem ugyan velük, de mások nem bánthatták előttem őket. Összevesznek néha az oroszlanok is, de azért az mind oroszlan! Móricz Zsigmond mindvégig szeretett. Kaptam tőle ajándékba egy csikos nyakkendő, meg egy pipát. A nyakkendő még megvan, de a pipát ellopták.”

Sinka István betegen egy kórházban halt meg Bibliával a kezében 1969-ben. Veres Péter a barátjáról így fogalmazott búcsúzólag: „Abban a nem túl nagy névsorban, amely a magyar irodalomban Janus Pannoniusszal kezdődik, ott lesz Sinka István is, amíg magyarok élnek és beszélnek a földön.” Sinka István 1990-ben posztumusz Kosuth-díjat kapott. A pásztormesék fekete bojtára betartotta ígéretét: legyőzte a hatalmat.

Sinka István (1897–1969)

Márai, az irodalmi világutazó

„Fognak maguk még rólam tanítani a magyar irodalomban” – egy anekdota szerint ezt mondta a tanárának az osztály előtt, amikor kicsapták a kassai iskolából azért, mert a szigorú tiltás ellenére benevezett egy novellapályázatra, amit megnyert. Igazat mondott már ekkor.

A Kossuth-díjas Márai Sándor a XX. század hazai és nemzetközi nagyságai közé vonult be, különleges, kalandos, emigrációban töltött sorsával együtt. Hívhatjuk irodalmi világutazónak. Sehol nem lelt igazán otthonra, hiába utazott sokat, mert lelki hazája a magyarsága maradt mindig.

Akkor is büszke maradt erre, amikor 1935 januárjában a világ-hírű Thomas Mann ellátogatott Budapestre, és ő lehetett az egyik, aki az íróat a budai Várban kalauzolta, majd vezércikkben üdvözölte kollégáját. Thomas Mann erről az eseményről megemlékezett naplójában, hogy a legjobb cikket a látogatásáról Márai írta. Előtte egy évvel alkotta meg Márai Sándor az egyik legmaradandóbb művét, az Egy polgár vallomásait, amely főleg önéletrajzi elemekből állt. Majd tehetségét felfedezték a színházak. Elkészült a Kaland és A gyertyák csonkig égne.

Ez a lelki hazaérzés tartotta meg akkor is, amikor a magyar polgárság sikeres irodalmi képviselőjeként a legjobb, legtermékenyebb időszakában a bolsevizmusellenessége miatt a Szabad Nép az egyik cikkében élete egész munkásságát kártékony irodalomnak minősítet-

te. Ezután utolsó itthon megjelent két könyvét bezúzták. Ekkor ült családjával repülőre, és 1948 augusztusában elhagyta az országot. Ebben az időszakban tudatosan és következetesen kiiktatták műveit a hazai irodalmi életből, és haláláig a nevét is alig ejtették ki.

Ő akkor is hitt a magyarságában, amikor kitört az 1956-os forradalom. Elindult Magyarország felé, bízott benne, hogy felszabadul a hazája a szovjet megszállás alól. Olyannyira bántotta a forradalom leverése, hogy azonnal Olaszországba utazott közbenjárni XII. Pius pápánál, rendezzék végre a magyar helyzetet. A Mennyből az angyalt 1956-ról írta. A Halotti beszédet az emigrációs létről pedig 1951-ben.

Életműsorozatának újrakiadása halála után, 1990-ben indult el, akárcsak külföldi nagy újrafelfedezése. Márai az életben és az irodalomban is igazi világutazó maradt. Magyar lelkével együtt.

Márai Sándor (1900–1989)

Hamvas, az irodalmi guru

Mindkét világháborúban harcolt, életében csak két műve jelent meg. Halála után írásai szamizdatként terjedtek úgy, hogy 1983-tól kezdték el megtörni körülötte a csendet, az elhallgatást. Hamvas Béla Kossuth-díjas író, filozófus, esztéta és könyvtáros a magyar irodalom nagy szellemi varázslója, sokaknak szellemi vezetője, útjelzője. Gondolatiság, az élet mélységeit, a valóság értelmezését megmutató egyedi hangú és átütő erejű írások jellemzők rá. Weöres Sándor, mint mesterének, neki ajánlotta 1945-ben megjelent A teljesség felé című kötetét.

Több rendszerben, az élete nagy részében a magány, a meg nem értettség, az értetlenség vette körül. Miközben mindig az igazság keresése, a szent könyvek által közvetített szellemi tudás kutatása élt célként benne. Tanulmányozta a legkülönbébb kultúrák, vallások írásos emlékeit. Legyen szó kereszténységről vagy Lao-ce és Konfuciusz műveiről, Buddha gondolatairól, a tibeti Halottaskönyvről, ő a létezés teljességét kereste. Az ima és jogagyakorlat ugyanolyan jellemző maradt az életére, mint az esszé műfaja. Életében csak a Láthatatlan történet című esszégyűjteménye, s a Forradalom a művészetben című, Kemény Katalinnal közösen írt tanulmánykötetje jelent meg.

Hamvas Béla, aki az első világháborúban megsebesült, a másodikban katonatisztként a rábizott zsidó munkaszolgálatosokat élete kockáztatásával hazaengedte. Keresztény emberként soha nem vívott harcot önmaga ellen. Elfogadta a sorsát, a feladatait, amit az élet adott

számára. Dolgozott rakétárosként, gondnokként, földet művelt, gyümölcsöt termesztett, kertészkedett. Munkái, regényei, tanulmányai (A háború nagysága és az ember kicsinysége, A világválság, Karnevál, Silentium, Titkos jegyzőkönyv, Unicornis, Scientia Sacra, Az öt génusz, A bor filozófiája, Tabula Smaragdina, Szarepta, Szilveszter, Nem mind arany, ami réz) és utolsó írói korszakának legjelentősebb kötete, a Patmosz című esszégyűjtemény mind megmutatják az univerzális orientációt, szellemi szabadságot, ami körbevette gondolatait, írásait.

Jó ideig csak stencilezett, gépelt formában terjedtek az írásai. Halála után nyolc évvel, utolsó publikációja után tizenhárom évvel, 1976-ban az Új Írás közölte három rövid írását, majd 1983-ban kiadták első önálló kötetét, A világválságot. Azóta pedig elfoglalhatta a helyét a magyar irodalom dicső panteonjában. Mesterként, varázslóként, a szavak, az élet, a létezés titokzatos gurujaként.

Hamvas Béla (1897–1968)

Herczegként írófejedelem

Párbajban halálra sebezte ellenfelét, ezért négy hónapra fogházba zárták. Ott pedig megírta élete első regényét, a Fenn és lenn címűt, amely egy irodalmi pályázaton győzött úgy, hogy a tekintélyes döntőnk, Mikszáth Kálmán is neki ítélte a díjat. Herczeg Ferencet egy korszakban írófejedelemnek hívták. Az Élet kapuja című regényét irodalmi Nobel-díjra jelölték többször, és 1925 és 1930 között 40 kötetes díszkiadásban jelentek meg munkái. A színházi világban igazán népszerűek voltak művei. Molnár Ferenc felbukkanásával szerzőként jó ideig ketten osztoztak a hazai színpadokon a „koronázatlan király” jelzőn.

Herczeg Ferenc nagyon gyorsan vált népszerű íróvá az 1920-as évektől. Hihetetlen nagy munkabírású alkotóként tartották számon. Regények, novellák, vígjátékok, történelmi drámák, színpadi művek sora került ki a keze alól. Olyan sikerek, mint a Bizánc, a Pogányok, A hét sváb, Az élet kapuja jellemezték gazdag pályafutását. Első nagy színpadi sikere, A dolovai nábob leánya című dráma bizonyította: remekül ismeri a színpadi fogásokat.

A kék róka nemzetközileg hangos fogadtatást ért el. Mauritz Stiller svéd filmrendező Erotikon címmel forgatott belőle filmet 1920-ban, most pedig Pacskovszky József készít belőle televíziós feldolgozást. Az író népszerűségét emelte lapja, a nagy példányszámú Új Idők, melynek szerkesztője volt. Sőt, az olvasói levelekre ő válaszolt. Irodalomtörté-

nészek úgy vélték, azért is lett sikeres író a századfordulón, mert egy életérzést, korszellemet tudott jó stílussal, leleményes meseszövéssel megmutatni, kifejezni. Egyesek azt tartották róla, hogy a dzsentrivilágot védi, közben pedig nagy kritikusa volt egyben. Életével foglalkozó irodalmárok szerint kitüntetett jelentőséget tulajdonított a közönségsikernek, és ráérzett az olvasók vágyaira, ízlésére. A fennálló világot fejcsóváló, megértő, elnéző kritikában részesítette, művei jól kiszámítottan hatottak. Írói sikereire jellemző, hogy csak a Nemzeti Színházban néhány évtized alatt több mint 1100 estén adták műveit, ami négy színházi évadot kitöltött volna.

Herczeg Ferenc a második világháború után visszavonultan élt, nem jelentek meg munkái, az emlékiratain dolgozott. Műveit az 1980-as évek elejéig nem adták ki. Irodalmi és közéleti munkássága, megjelenülése miatt ma is vita tárgya az ő megítélése. Ezt az utókorra hagyta. Az irodalom Herczegeként.

Herczeg Ferenc (1863–1954)

Tamási Áron – Szarka Gyula

Ördögölő Józsiás

– zenés tündérajáték –

Sík Sándor

István király

– tragédia –

Goldoni

Arlecchino, avagy a két úr szolgája

– komédia –

Mrożek

Emigránsok

– dráma –

Katona Imre

A zuhanás második pillanata

– abszurd játék –

Németh Ervin

Mindörökké Júlia

– kamaraelőadás Szendrey Júliáról –

Szarka Gyula – Németh Ervin

Tücsöklakodalom

– koncert mesével –

Fazekas Mihály

Lúdas Matyi

– zenés mesejáték kicsiknek és nagyoknak –

Kövek

– suliszínházi program –

Silentio transeo –

a XX. század elhallgatott irodalma

– pódiumműsor –

Silentio Transeo - Műsortükör

1. Utassy József:
Zúg Március	7. Tormay Cécile:
Bujdosó könyv (részlet)	13. Márai Sándor:
Föld, föld!... (részlet)
2. Tormay Cécile:
Bujdosó könyv (részlet)	8. Sinka István:
Kár neki sebbel lehullni	14. Tormay Cécile:
Bujdosó könyv (részlet)
3. Fekete István:
Zsellérek (részlet)	9. Tormay Cécile:
Bujdosó könyv (részlet)	15. Márai Sándor:
Föld, föld!... (részlet)
4. Nyíró József:
Értelek, virág! (részlet)	10. Wass Albert:
Miatyánk
Te és a világ (részlet)	16. Tormay Cécile:
Bujdosó könyv (részlet)
5. Wass Albert:
Adjátok vissza a hegyeimet!
(részlet)	11. Márai Sándor:
Mennyből az angyal
Hamvas Béla:
Interview (részlet)	17. Hamvas Béla:
A nagy ember, avagy a hírnév
elveszti a hőst (részlet)
6. Szabó Dezső:
Rokamból-romantika (részlet)
Ede megevé ebédem! (részlet)	12. Herczeg Ferenc
emlékezései (részlet)	18. Wass Albert:
Hontalanság hitvallása
		19. Utassy József:
Magyarország

